

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

1-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

X.P.Jurayev XIX asr oxiri XX asr boshlarida Xiva xonligida yer egaligi tizimi va uning o'ziga xos jihatlari.....	285
Sh.Sh.Jumayev Farg'ona viloyatidagi yevangel xristian baptistlar jamoasi tarixi va bugungi kundagi faoliyati	293
K.Abdurakhmanova, M.Jurabekova Reflection of folk medicine in the elements of primitive religion (the example of Jizzakh)	297

ADABIYOTSHUNOSLIK

S.Mirzaeva, N.Y.Usarova A comparative analysis of the characters of king Arthur and Alpomish in english and uzbek folklore literature	301
A.G.Sabirdinov Jadidchilik, muxtoriyat, mustaqillik	307
G'.O.Xolbutayev Askiya-so'z san'ati, hozirjavoblik va zukkolik mahorati	310
O.Barziyev, F.Baxtiyor Sayohat taassurotlari bilan bog'liq poetik turkumlar tasnifi	317
S.A.Xodjayev Folklor namunalari uchlik timsoliga asoslangan ramzlar	323
H.K.Sabirov, B.A.Giёsova Движение джадидизм и узбекская детская литература	326
G.Ch.Muratova G'.G'ulomning "Shum bola" qissasida qahramon ruhiy olami tasviri	329

TILSHUNOSLIK

N.R.Gafurova O'zbek va ingliz tillaridagi o'zlashma so'zlar va neologizmlarning o'ziga xos xususiyatlari	333
Q.Sh.Kaxarov, D.M.Dehqonova O'zbek va ingliz tillarida iboralarning qo'llanishi.....	338
Y.E.Ro'ziboyeva Ingliz va o'zbek tillaridagi estetik qadriyatlarni ifodalovchi maqollarning lingvakulturologik xususiyatlari.....	341
N.R.Gafurova Neologizmlarning tarjimada ifodalanishi va o'ziga xos xususiyatlari	344
M.G.Khoshimov Problems of general and typological theory of composite sentence with a parenthetical clause as an invariant type of syntactic unit	347
D.M.Yuldasheva, M.A.Ermatova, N.U.Abdumalikova Jahon tilshunosligida matn tadqiqi haqida	354
M.M.Aslonov The educational process and content of educational activities in the "House of Bukhara education"	358
Z.V.Alimova Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonidagi forsiy sinonimlar xususida	362
G.R.Mamadaliyeva Ingliz va o'zbek tillarida "Foot/Oyoq" leksemalarining semantik tahlili.....	367
P.Sh.Kaxramonova Badiiy asar tili va ekolingvistika	373
H.U.Davlatova Muloqotning nazariy asoslari hamda sohaga oid qarashlar	376
H.U.Davlatova, H.Abdurahmonova Milliy muloqot kompetensiyasini shakllantirish omillari	380
Z.V.Alimova, M.Rasulova	

NEOLOGIZMLARNING TARJIMADA IFODALANISHI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

ВЫРАЖЕНИЕ И СПЕЦИФИКА НЕОЛОГИЗМОВ В ПЕРЕВОДЕ

THE EXPRESSION AND SPECIFICITY OF NEOLOGISMS IN TRANSLATION

Gafurova Nodira Ravshanovna¹¹Farg'ona davlat universiteti ingliz tili kafedrasida dotsenti v.b., Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD)**Annotatsiya**

Ushbu maqolada neologizmlarning tarjimada ifodalanishi va o'ziga xos xususiyatlari o'rganilib chiqilgan. O'zbekiston mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki yillardanoq ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratdi. Shu jumladan xorijiy davlatlar bilan aloqalar o'rnatib, ularning tili, madaniyati, san'atini o'rganishga kirishdi. Yangi so'zlar yoki neologizmlar bizning ijodiy tasavvurimiz tomonidan zarb qilinadi va kundalik muloqot orqali tilda mustahkamlanadi.

Аннотация

В данной статье изучаются выражение и особенности неологизмов в переводе. С первых лет независимости в Узбекистане большое внимание уделялось системе образования. Среди них он установил связи с зарубежными странами и начал изучать их язык, культуру и искусство. Новые слова или неологизмы создаются нашим творческим воображением и закрепляются в языке в ходе повседневного общения.

Abstract

In this article, the expression and specific features of neologisms in translation are studied. Since the first years of independence, Uzbekistan has paid great attention to the education system. Among them, he established relations with foreign countries and began to study their language, culture, and art. New words or neologisms are forged by our creative imagination and reinforced in language through everyday communication.

Kalit so'zlar: Til, ma'naviyat, madaniyat, lingvistika, lingvokulturologik, soha, termin, tadqiqot, zarurat, o'rganish, neologizm, kommunikatsiya, zamon, yoshlar, rivojlanish.

Key words: Language, spirituality, culture, linguistics, linguocultural, field, term, research, necessity, learning, neologism, communication, time, youth, development.

Ключевые слова: Язык, духовность, культура, лингвистика, лингвокультурология, область, термин, исследование, необходимость, обучение, неологизм, общение, время, молодость, развитие.

KIRISH

Xorijiy tillarni chuqur o'rganishni tatbiq etish birinchi prezidentimiz I.A.Karimov davridayoq hamjamiyatga keng yoyilgan. Bunga misol qilib PQ-1875-son "Chet tillarini o'rganish tizimini yanda takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi qarorni oladigan bo'lsak "Zamonaviy pedagogik va axborot- kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitishning ilg'or uslublarini joriy etish yo'li bilan, o'sib kelayotgan yosh avlodni chet tillarga o'qitish, shu tillarda erkin so'zlasha oladigan mutaxassislarini tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish..." pirovard maqsad qilib belgilangan [1;26]. So'nggi yillarda esa xorijiy tillarni o'rganish yangi O'zbekistonda yangi bosqichga chiqib, siyosat darajasiga ko'tarildi. Xususan, prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning 19.05.2021-yilda PQ-5117-son "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora tadbirlari to'g'risida"gi qarori ishlab chiqildi. Unga muvofiq Vazirlar Mahkamasi huzurida Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish agentligi tashkil etildi va shu bilan bir qatorda yoshlarga tillarni o'rganish uchu qator shart sharoitlar yaratildi [2;2]. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi prezident farmoniga ko'ra Yangi O'zbekistonda ta'lim sifatini oshirish bo'yicha bir qator vazifalar belgilab qo'yildi [3;23]. Bundan ko'rinadiki yurtimizda kundan kunga xorijiy tillarga bo'lgan e'tiborning ortishi, shu jumladan, ingliz tilining keng ko'lamda o'rganilishiga zamin yaratyapti.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Til – har doim yangiladigan va dinamik rivojlanadigan hodisadir. Til–bu inson faoliyati sohasi bo'lib, u birinchi navbatda inson hayotida ijtimoiy,siyosiy va boshqa o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Eng intensiv o'zgarishlar leksik darajada sodir bo'ladi, chunki bu til muhitidagi o'zgarishlarga javob beradigan eng mobil quyi tizimdir. Til jamiyat, jamiyatda sodir bo'ladigan o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liqdir. Tilning leksik darajasi ,bir tomondan eng harakatchan va o'zgarishga moyil bo'lsa ikkinchi tomondan,aniq tuzilgan, ijtimoiy hayotda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni yaqqol aks ettiradi. Shuning

TILSHUNOSLIK

uchun ham tilshunoslar uchun til hamjamiyati tarixidagi burilish nuqtalarida lingvistik va leksik o'zgarishlarning yo'nalishlarini kuzatish juda muhimdir. Tadqiqotning dolzarbligi, qiyosiy tilshunoslik nuqtai nazaridan so'nggi yillarda o'zbek va ingliz tillarida yuzaga kelgan neologizmlar tizimini o'rganish zarurati bilan belgilanadi.

Zamonaviy so'z boyligimiz, til va nutqimiz tez o'zgarimoqda, bu o'zgaruvchan hayotning har bir jabhasida o'z ifodasini topmoqda. Yangi ixtirolar va yangi kashfiyotlarga nom berish va buning uchun yangi hodisaning mohiyatini aynan ifoda etadigan so'zlarni tanlash kerak. Yangi so'zlar yoki neologizmlar bizning ijodiy tasavvurimiz tomonidan zarb qilinadi va kundalik muloqot orqali tilda mustahkamlanadi. Ular doimiy va cheksiz paydo bo'lib, shu bilan tilning lug'atini to'ldirish va boyitishning asosiy usullaridan biriga aylanadi. Sanoatning rivojlanishi, texnikaning rivojlanishi, yangi ixtirolar 19-asr oxiri – 20-asr boshlarida yangi atamalarning (kino, televideniye, starter) paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Katta ijtimoiy siljishlar (mashina, bank, sarmoya) davrida ko'p sonli neologizmlar paydo bo'ldi. Fransiyada burjua inqilobidan keyin byurokratiya, inqilob, rejim, terrorizm kabi so'zlar paydo bo'ldi. Birinchi jahon urushidan keyin qoralash, kamuflyaj, havo hujumi kabi neologizmlar paydo bo'ldi. Ikkinchi jahon urushidan keyin tilga H-bomba, UNO, sovuq urush kabi so'zlar kirib keldi. Ammo hozirgi o'zbek tilining holatini tahlil qilish va uning leksik neoplazmalarini o'rganishga bag'ishlangan asarlar soni unchalik ko'p emas, lekin bu muayyan ko'rib chiqish, umumlashtirish va tizimlashtirishni talab qiladi.

Neologizmlar, ayniqsa, yangi madaniy kontekstni topgan ixtirolarni, yangi hodisalarni yoki eski g'oyalarni aniqlashda foydalidir. Umuman olganda, neologizmlar zamonaviy fan va texnikaning jadal rivojlanishi, siyosiy kurashlar, ijtimoiy odatlarning o'zgarishi, iqtisodiy taraqqiyot va boshqa hodisalar hosilasida kelib chiqadi. Biroq, yangi ma'no kasb etgan eski so'zlar ham neologizmlar deb hisoblanadi. Hozirgi vaqtda neologizmlarni aniqlashning umumiy mezonini belgilash mumkin. Shunday qilib:

- 1) neologizmlar - ilgari uchramagan va yaqinda shakllangan va hozirda keng tarqalgan so'zlar;
- 2) neologizmlar - ma'lum vaqt ichida ona tilida so'zlashuvchilar orasida keng tarqalib ketgan va hozirgi kungacha o'z qo'llanish doirasini yo'qotmagan so'zlar;
- 3) neologizmlar yangi ma'nolarni anglatuvchi eski so'zlardir;

E.V.Rozen neologizmning turli ta'riflarini tahlil qilib, ushbu tushunchaga quyidagi ta'rifni beradi: "Neologizmlar - bu ona tilida so'zlashuvchilarning lingvistik ongida yangi sifatida belgilangan vaqt davomida tilda yangi tashkil etilgan har qanday so'zlar. Shuning uchun neologizmlar tilda mavjudligining dastlabki bosqichida barcha so'zlar deb ataladi. Ya'ni, so'zning yaqinda paydo bo'lishi, uning yangiligi va bu lahzalarning ona tilida so'zlashuvchilar ongida aks etishi dolzarb bo'lgan bosqichda" [4;53]. A.A.Xadeeva-Bykova neologizmga quyidagi ta'rifni beradi: "Neologizmlar deganda shakl va mazmun jihatdan yangi, ma'no jihatdan monosemantik bo'lgan va tilda vaqti-vaqti bilan paydo bo'ladigan so'zlarni tushunamiz" [5;112]. Demak, bu asardagi neologizmlar deganda tilda amalda bo'lgan so'z yasash modellari va qonuniyatlariga ko'ra shakllangan yoki boshqa tildan o'zlashtirilgan siyosiy, ilmiy yoki umumiy xususiyatni ifodalovchi leksema va voqelikning yangi tushunchalarini bildirish uchun yaratilgan yangi so'z va iboralar tushuniladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Hozirgi o'zbek tilshunosligida yangi so'z va ma'nolarni belgilash uchun "neologizm" atamasi qo'llaniladi. Professor X.Majidov neologizmni alohida leksik kategoriya sifatida ajratmaydi va uni yevropaizmlar bilan uyg'unlashtiradi [6;19]. Lekin ma'lumki, o'zbek tilining neologizmlari faqat yevropoizmlardan iborat emas, shuning uchun har bir leksik kategoriyaning ko'rib chiqishda ularning neologik belgilarini alohida ajratib ko'rsatadi. Shuni ta'kidlash kerakki, neologizmlar qoida tariqasida, mavjud til an'analari asosida, tilda mavjud so'z yasash vositalaridan foydalangan holda paydo boladi.

Fan va texnikaning turli sohalarida ishlatiladigan atamalar neologizmlarning katta qismini tashkil qiladi. Yangi so'zlar faqat tushuncha bo'laklariga tegishli: otlar, fe'llar, sifatlar va boshqalar. Neologizmlar yangi yaratilgan leksik birliklar yoki yangi ma'noga ega bo'lgan mavjud leksik birliklar sifatida ta'riflanishi mumkin. Binobarin, turli lug'atlar va kitoblarda neologizmning turli xil ta'riflari mavjud. Neologizmlarning vazifasi ma'lum bir vaziyatga xizmat qilishdan iboratdir.

Neologizmlarni quyidagilarga bo'lish mumkin:

- a) rasmiy (formal) - mutlaqo yangi so'zlar. Bular kamdan-kam uchraydi - locus classicus. Agar ular asl bo'lsa, ular transkripsiya qilinishi va yaqinda yaratilgan bo'lsa, qayta nomlanishi kerak. Tovar nomlari transkripsiya qilinishi yoki ularning TL brend nomlari berilishi kerak;
- b) eponimlar (eponyms) - ixtirochilar va firma va shahar nomlari asosida.
- c) hosila (derived) – so'z yasash prefikslari (ya'ni de-, mis-, non-, pre-, pro-) va suffiks qo'shimchalar (masalan, -ism, -ize, -ization) bilan tuzilgan;
- d) yangi birikmalar (new collocations), masalan. "urban guerilla", "unsocial hours", "route fleurie".

e) frazema (phrasal) otlar yoki fe'llar –“trade-off”, “zero-in” va boshqalar. Tarjimon ularni odatda ikki yoki uch so'zga tarjima qilish orqali normallashtirishi kerak;

f) qisqartmalar (acronyms) bosh harflar yoki bo'g'inlarning birikmasi. Xalqaro qisqartmalar odatda tarjima qilinadi (masalan, EEC, CEE, EG) - milliy qisqartmalar, odatda, kerak bo'lganda, ularning ma'nosi emas, balki funksiyalarining “tarjimasi” bilan saqlanadi, masalan. CNAА-CNAА, Buyuk Britaniyadagi oliy ta'lim kollejlari (universitet bo'lmagan) uchun darajalarni beruvchi organ; EDF, Fransiya elektr boshqarmasi, ZUP, ustuvor uy-joylarni rivojlantirish uchun hududlar.

g) qorishmalar (blends), ya'ni ikki so'zning kombinatsiyasi. Agar e'tirof etilgan ekvivalenti bo'lmasa, ular tarjima qilinishi kerak

h) yangi ma'noga ega bo'lgan semantik, eski so'zlar, masalan. “sophisticated”, “viable”, “credible”. Bular “normallashtirilgan” (ya'ni, oddiy so'z bilan tarjima qilingan) bo'lishi kerak

) qisqartmalar (abbreviation) so'zning qisqartirilgan shakli. Bular fransuz va nemis tillarida ingliz tiliga qaraganda keng tarqalgan: masalan, *Uni*, *Philo*, “*Beeb*”.

Neologizmlarning keyingi murakkab guruhi uchta guruhni o'z ichiga oladi.

▪ Birinchi guruhga faqat ma'lum bir davrgacha mavjud bo'lmagan, ya'ni ma'lum bir momentgacha yozilgan matnlarda uchramaydigan leksemalargina kiradi. Shunday qilib, u eng kichik leksik birliklarni o'z ichiga oladi. Masalan, “googling”, “Blairite”, “Eurabia” kabi so'zlar 1990-yillarning birinchi yarmida ham mavjud emas edi.

▪ Ikkinchi guruh ma'nosini o'zgartirgan, lekin eski shaklini saqlab qolgan, eski ma'nosi yo'qolgan yoki ikkinchi darajali ahamiyatga ega bo'lgan so'zlarni ifodalaydi, masalan. veb, tarmoq, mobil va boshqalar. Bu birliklar ikkinchi darajali nominatsiya natijasidir.

▪ Oxirgi, uchinchi, guruh leksemalarni o'z ichiga oladi, ular eski ma'nolarini yo'qotmagan holda faqat bir yoki bir nechta yangi ma'no qo'shgan, ular polisemiyaning paradigmatic munosabatlarini ifodalaydi.

XULOSA

Xulosa qilishimiz mumkinki, neologizmlar fan-texnika taraqqiyoti, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotdagi o'zgarishlar, rivojlanishlar natijasida yangi so'zlarga bo'lgan extiyojlarning ortishi sabab tilimizga kirib kelgan leksik birliklardir. Ularning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, ular hech qachon yangilanishdan to'xtamaydi bu esa bizga yangidan yangi tadqiqotlar olib borishimizga turtki bo'ladi. Yana bir o'ziga xos xususiyatlaridan biri tilimizga kirib kelgan barcha neologizmlarning milliy tildagi muqobil ekvivalenti bo'lmasligi mumkin, shuning uchun biz ularni tarjima qilmasdan qanday kirib kelgan bo'lsa, shunday qabul qilamiz va hech qiynalishsiz talaffus qilamiz va oxir-oqibat kundalik umumiste'moldagi so'zlar qatoriga tushadi. Shu jihati bilan til ijtimoiy hodisa ekanligiga yana bir bor guvoh bo'lamiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidentining 2012 yil 10-dekabrda PQ-1875-son “O'zbekiston Respublikasida Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida”gi qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son. “O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqish chora tadbirlari to'g'risida”gi qarori
3. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “ 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi farmoni.
4. Rozen, E.V. Zamonaviy nemis tilidagi yangi lug'at .1966, 53-61 betlar.
5. Xadeeva-Byokova AA Neologizmlarni yaratishning bir modeli haqida:(ingliz tili materiali bo'yicha)/AA Xaleeva-Byokova//universitetlararo. Generativ grammatika bo'yicha konferentsiya: Maqolalar.Hisobot-Tartu- 1967,B. 112.
6. Majidov X. Hozirgi tojik tili frazeologik birliklarining tasnifi masalasi. Toshkent 1964.-s.19-20.